

MOLKWERUM, DE HERVORMDE KERK

Het dorp Molkwerum (Fries: Molkwar) was in de zeventiende en achttiende eeuw om twee zaken bekend in heel Friesland en ook wel daarbuiten: er werd een dialect gesproken dat, met het dialect van Hindelopen, beschouwd werd als het "echte" Fries. Beide dialecten vertoonden kenmerken van het oud-Fries. Er zijn beschrijvingen van buitenlanders die onder andere om te taal te horen reizen maakten naar Hindelopen en Molkwerum. Helaas bestaat het "Molkwerumers" niet meer, maar aan de taal van Hindelopen kunnen we nog horen hoe dit Molkwerums heeft geklonken. Verder was het dorp Molkwerum beroemd om zijn rommelige, onregelmatige bouw: het dorp was gebouwd op zeven pöllen, door water van elkaar gescheiden. Via bruggetjes en planken onderhielden de dorpsbewoners hun onderlinge contacten, en het verhaal zegt dat vreemdelingen er gemakkelijk konden verdwalen. In de tweede helft van de achttiende eeuw en gedurende de negentiende eeuw liep het aantal inwoners achteruit, veel huizen zijn gesloopt en veel sloten zijn gedempt, maar wie het dorp doorloopt ziet nog wel iets van deze onregelmatige dorpsplanning. De naam van de "Friesche Doolhooff" is echter nauwelijks nog van toepassing op het huidige Molkwerum.

Over de Molkwerumer kerken uit de middeleeuwen en de periode tot 1768 en 1769 zijn kerk en toren vernieuwd. In deze kerk kwamen weer de oude koperen kroonluchters te hangen uit de afgebroken kerk. De nieuwe kerk kreeg gebrandschilderde glazen die niet bewaard zijn gebleven. Volgens de Voorloopige Lijst der Nederlandsche Monumenten zouden in 1799 kerk en toren gebouwd zijn, maar dit lijkt mij een vergissing, de toren is waarschijnlijk 16de eeuws.

In 1849 en 1850 wordt de huidige kerk gebouwd. In deze kerk werden weer de oude koperen kroonluchters opgehangen, de rest van het interieur werd vernieuwd. In 1873 schonk jonkheer Van Swinderen een klein orgeltje aan de kerk van Molkwerum. De preekstoel kan nog uit de bouwtijd van de kerk dateren; aan de preekstoel is een koperen doopbekkenhouder bevestigd die rond 1700 gegoten zal zijn.

In de jaren 1949-1954 is er aan het interieur gewerkt: er kwam een nieuw doopvont, gemaakt door Stallman te Hindelopen (houtwerk) en Dijkstra te Sneek (tinnen bekken met deksel), Stallman maakte ook nieuwe psalmborden, en een broer van ds Schneider schonk in 1954 het predikantbord, dat eveneens door Stallman werd vervaardigd. In 1971-1972 kreeg de kerk vloerverwarming, toen werden ook de nieuwe, verplaatsbare banken opgesteld. Verder kreeg het plafond een blauwe kleur en werd de kroonlijst rond het plafond gemarmerd. Op één kroonluchter staan de namen van de schenkers: Saelingh Reyns en Claes Pyters. Een tweede is versierd met drie schildjes, waarop een man en een vrouw in klederdracht staan afgebeeld; het derde, sterk bijgeschilderde schildje heeft een tekst: "JonGelinGen en MaaGden Dat zij de NAAM Des HEEREN Loven. Ps 148 Vs 12 13". De derde kroonluchter dateert vermoedelijk uit de achttiende eeuw.

Het **orgel** dat jonkheer Van Swinderen in 1873 aan de kerk schonk en dat vermoedelijk een plaats had in het slot van de Van Swinderens te Rijs, heeft een kas uit ongeveer 1680. Toen het orgel door Van Dam in 1873 in Molkwerum werd geplaatst, heeft hij het gehele binnenwerk vernieuwd, op enige houten pijpen na. In 1928 kochten de kerkvoogden bij orgelmaker Van der Bliëk in Leeuwarden voor f 2600,- een nieuw pneumatisch orgel, het oude orgel werd ingeruild en Van der Bliëk verkocht dit aan de Hervormde Evangelisatie te Bozum. Toen in 1971 de Molkwerumer kerk inwendig werd veranderd wilde men ook het mankementen vertonende Van der Bliëk-orgel vernieuwen. In dezelfde tijd werd juist de Evangelisatiekapel van Bozum gesloten de Molkwerumers hebben toen hun oude orgel teruggekocht! Aan dit orgel had orgelbouwer Eppinga in 1967 nog al wat veranderd, maar na een restauratie door de gebroeders Reil in Heerde kon het oude orgel in 1972 weer in Molkwerum worden geplaatst. Het pijpwerk van Van Dam uit 1873 bleek nog grotendeels aanwezig, de blauw-geverfde kas werd weer ontdaan van zijn verflagen, het klavier werd hersteld en het door Eppinga bijgemaakte pedaal werd verwijderd.

Het instrument heeft de volgende dispositie:

Praestant 8 vt, Holpijp 8 vt (gedeeld), Praestant 4 vt (gedeeld), Fluit 4 vt (gedeeld), Octaaf 2 vt (gedeeld), Quint 3 vt, Sesquialter II, Tremulant.

Het instrument heeft één klavier (C-f^{'''}), het toetsbeslag op de onderste toetsen is van been bevestigd met ebbenhouten pennen, de boventoetsen zijn van ebbenhout.

L.K. van der Meer
1988

Literatuur:

- Voorloopige Lijst der Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (1930), deel IX
- Artikel in de Leeuwarder Courant van maandag 30 oktober 1972.
- Artikel van S.J. van der Molen in de Leeuwarder Courant van dinsdag 10 december 1985.
- Gegevens verstrekt door de heer S. ten Hoeve te Nijlân en D.J. van der Meer te Reduzum.
- Artikel van J. Jongepier in Het Orgel, december 1972, blz.296.

MANTGUM, DE HERVORMDE KERK.

Bouwgeschiedenis en exterieur

In het begin van de 13de eeuw werd op de terp van Mantgum een kerk gebouwd. Dit ongetwijfeld Romaanse kerkje had een rondgesloten koor. Het was ongeveer een meter smaller en vijf meter korter dan de huidige kerk. De kerk was gewijd aan Maria. Omstreeks 1500 werd deze kerk tot op de fundamenten afgebroken. Een nieuwe, grotere kerk, in laat-Gotische stijl met een vijfzijdig gesloten koor, verrees op dezelfde plaats. In de muren werden ook kloostermoppen verwerkt die afkomstig waren van de afgebroken kerk. Ingrijpende wijzigingen aan de kerk werden uitgevoerd in de jaren 1866 en 1867. De muren werden verhoogd en tevens werden een nieuw dak en gewelf aangebracht. Om een symmetrische verdeling te krijgen van de vensters werd een aantal nieuwe ingebroken.

Bovendien werden de vensters in de noord- en de zuidmuur en in het koorgedeelte in dezelfde vorm gehakt. Ook werd het gebouw bepleisterd. In 1868 volgde nog de afbraak van de oude zadeldaktoeren en de bouw van een geheel nieuwe toren, bestaande uit drie geledingen, met rondboogversieringen. De toren kreeg als bekroning een spits. Op het vierkant kwam aan alle zijden een gietijzeren hekwerk met krulornamenten. Dit hekwerk is naderhand verdwenen.

In de toren bevinden zich twee klokken. De ene dateert uit 1499 en is gegoten door Gerard van Wou uit Kampen; de andere is in 1896 vervaardigd door de Fa. A.H. van Bergen uit Heiligerlee. Het uurwerk is door laatstgenoemde firma in 1878 in de toren aangebracht.

Het interieur heeft in de jaren 1779 tot en met 1781 en 1876 en 1877 belangrijke wijzigingen ondergaan (zie hierna onder "Interieur"). Een grondige restauratie van zowel het exterieur als het interieur vond plaats in 1990 en 1991.

Interieur

Het eikenhouten meubilair en dito betimmering van de kerk zijn in de jaren 1779 tot en met 1781 vervaardigd door de Leeuwarder antiëksnijder of "beeldhouwer in hout" Hermannus Berkebijl. Het werk werd aangenomen door de Leeuwarder timmerman Teeke Sentjes. Alle onderdelen van de inrichting zijn in genoemde periode tot stand gekomen en vormen daardoor een eenheid. Van weinig historische kerkinterieurs kan dat worden gezegd. Bovendien is het geheel nagenoeg ongeschonden bewaard gebleven. Dat alleen al maakt de kerk van Mantgum tot een zeer interessant cultuur-historisch monument. Al het snijwerk is uitgevoerd in Lodewijk XVI-stijl. Het interieur is nog geheel ingericht volgens de zogenaamde protestantse traditie, waarbij de kansel zich aan de zuidzijde bevindt.

De kansel vormt het centrale onderdeel van het interieur. Door de ronde vorm van de kuip en het klankbord is de kansel uniek in Friesland. De kuip bevat vijf panelen met snijwerk van bijbelse voorstellingen, die als thema hebben: ontmoetingen met Christus. Onderaan de panelen zijn de bijbelgedeelten vermeld. Het zijn van links naar rechts:

1. Christus' gesprek met Nicodemus (Johannes 3:1-22);
2. genezing van een waterzuchtige op sabbat (Lucas 14:1-7);
3. ontmoeting van Christus met de overspelige vrouw (Johannes 8:3-12);
4. de twaalfjarige Jezus in de tempel (Lucas 2:46);
5. gesprek van Christus met de Samaritaanse vrouw (Johannes 4:5-27).

De voorstellingen zijn gesneden onder draperieën en in perspectief. Dat laatste is bijzonder, omdat de panelen ook nog gebogen zijn. De vier stijlen tussen de panelen zijn versierd met gesneden festoenen, waarin een groot aantal symbolische afbeeldingen is verwerkt. De Festoenen bevatten van links naar rechts:

1. trompet, juk, borstschild van de hogepriester, boekrol, kelk, pot met vuur, trompetten;
2. engelenkopjes, kroon, boek met daaromheen een slang, fakkel, os, hoorn des overvloeds;
3. helm, adelaar, hart, offerblok, zwaard, pantser, leeuw, schild, anker;
4. adelaars, boekrol, wetstafels, korenaren, vogels, boekrol, kruik, druiventros.

Hoewel het van sommige symbolen moeilijk is vast te stellen wat hun betekenis is, kunnen ze worden onderscheiden naar de volgende thema's: de vier evangelisten, geloof, hoop en liefde, Oude en Nieuwe Testament, Heilig Avondmaal, woestijn en beloofde land, eeuwigheid en eeuwig leven, dood en vergankelijkheid, oordeel Gods en laatste oordeel.

De kuip is verder rondom getooid met ornamenten in de vorm van lauwerbladeren en acanthusloof. Het ruggeschot is versierd met gesneden guirlandes en draperieën. Opvallend is het handje met de uitgestoken